

Resp. Affirmative.

III. Utrum attenda locutione graeca »*ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι*«; perpensa quoque expositione Patrum, imprimis S. Ioannis Chrysostomi, tum in patrio idiomate tum in epistolis Paulinis versatissimi, liceat tamquam longius petitam et solido fundamento destitutam reficere interpretationem in scholis catholicis traditionalem (ab ipsis quoque novatoribus saeculi XVI. retentam), quae verba S. Pauli in cap. IV. epist. I. ad Thessalonicenses vv. 15—17 explicat, quin ullo modo involvat affirmationem parousiae tam proximae, ut Apostolus seipsum suosque lectores adnumeret illis, qui superstites ituri sunt obviam Christo?

Resp. Negative.

Ove odgovore izdala je pomenuta biblijska komisija dne 18. lipnja 1915. (Vidi Acta Ap. Sedis VII. pag. 357. i sl.),

Bilješke iz bogoslovske literature.

Hipnotizam u svijetlu filozofije. Dr. phil. Josip Carević objelodanio je u „Biblioteki modernih znanstvenih pitanja“ svezak 2. studiju o hipnotizmu. On ju je razdjelio na tri dijela: u prvom izbraja fenomene i daje definiciju hipnotizma; u drugom poglavitom dijelu najprije navodi sredstva, kojima se fenomeni hipnotizma mogu prouzročiti, a onda istražuje prave uzroke tih zanimivih fenomena. U trećem dijelu, a to je moralni dio, izvodi nekoje zaključke s obzirom na dopuštenost ovih fenomena u svrhe liječenja, uzgoja, zatim s obzirom na nauk o duši ljudskoj, na čudesa, na pojave u ekstazi i spiritizmu. Ovakovoj razdiobi nemam što da prigovorim, zato prelazim odmah na sadržaj same studije. Želim u ovim retcima prikazati u jednu ruku manjkavosti i slabe strane ovoga djela, a u drugu nešto malo doprinijeti, da se pojmovi o hipnotizmu razbistre. Imadem naime mnogo šta prigovoriti g. piscu, pa jer mi to u granicama obične recenzije nije moguće, iznosim svoje prigovore na ovom mjestu.

I. Ponajprije konstatiram, da sâm g. pisac priznaje, da prvi učinak hipnoze, umjetni san, može biti jači ili slabiji prema spo-

sobnosti hipnotizovanog subjekta, ili volji hipnotizatora (str. 5.). A na str. 10. veli g. pisac: „Jasno je dakle, da su uspane osobe pod vlašću hipnotizatora i ovise o njegovoj slobodnoj volji, jer bez njegove volje niti se mogu probuditi iz hipnotičkog sna, niti išta drugo mogu učiniti same po sebi.“ Kod hipnotičkog sna razlikuje se stadij letargije, u kojemu se uda hipnotizovanog subjekta ukoče i postanu nepomična, ali zadrže ipak gibivost poput voska tako, da ih hipnotizator može determinirati na kojigod hoće položaj, u kojem onda ostaju, dok je volja hipnotizatora (str. 5.). Pod pritiskom volje hipnotizatora nalaze se ne samo uda tijela i mehaničko gibanje njihovo, već i sjetila, osobito mašta ili fantazija, a nije od tog pritiska pošteđena ni pamet ili memorija (str. 8.). I doista hipnotizator Zitolo u svojim pokusima, što ih je u Spljetu izvodio, naložio je hipnotizovanim osobama, da se tako vladaju, kao da su ih napale pčele, premda nijedne pčele ni blizu nije bilo; i ove su se nalogu pokorile te su bile „usljed nametanja njegove volje, usljed njegove zapovijedi, kojoj se u stanju hipnoze bezuvjetno pokoravaju, u potpunoj iluziji“. „Osim toga, nastavlja g. pisac, hipnotizirana osoba može na zapovijed hipnotizatora osjećati sve osim n. pr. boli“ (str. 7.). Ovaj pritisak volje hipnotizatorove proteže se i na duševne moći, na razum i na volju hipnotizovane osobe (str. 6 i 10.).

Ovo ističem kao veoma važno i kao ključ k riješenju cijeloga problema.

Prikaz fenomenâ somnambulizma je prilično mršav i nepotpun (str. 11. i sl.), oni pak o jasnom gledanju držim da nisu ni objektivno prikazani, već prema tendenciji, da ih se uzmogne kasnije prikazati kao naravne. Držim skroz neznanstvenim, što priznaje g. pisac, da „najjednostavniji a možda najuspješniji način (da se osoba iz stanja somnambulizma probudi) jest, da joj se puhne u oči“ (str. 16.) Nije mario, mislim, ni ono spominjati, što se zove „prenos“ i „polarizacija“, barem ne onako površno (Ibid.). — Naravski kad je trebalo dati definiciju hipnotizma, onda je to sto mukâ stajalo, jer se neznanstvena stvar, za kakovu ja smatram hipnotizam,¹ ne da prikazati u znanstvenoj formi. Definicija je svojevoljno skovana tako, da se prikaže hipnotizam ne kao ono, što doista jest, već kao ono, što se pod hipnotizmom prikazati hoće. Hoće se naime „da hipnotizam ne bude ono, što je bio mesmerizam i životinjski

magnetizam i što je današnji spiritizam. A kada treba ipak reći, što jest, onda se veli, da to „nije nikakovo moderno iznašašće“, „da su kršćanskim filozofima i arapskim liječnicima već u prvim početcima srednjega vijeka ovi fenomeni bili poznati“, „da se hipnotički pojavi nalaze (pod pravim imenom magije, okultizma) već kod najstarijih naroda“. „Novost kod hipnotizma jest metoda“ i svrha — terapeutija (str. 24. i 25.). A da se „učenjaci“ ni danas ne slažu u definiciji hipnotizma, otvoreno priznaje g. pisac, kad spominje „prvaka pariške hipnotičke škole“ Charcota, koji tvrdi, da je hipnoza isto što i neuroza, t. j. živčana bolest ili umjetno prouzročena histerija, tačnije rečeno: „živčana bolest velikoga mozga, koja se razvija u tri stadija, u letargiju, katalepsiju i somnambulizam“ (str. 25. i 26.). — Metoda dakle, što su je moderni pronašli u terapijske svrhe t. j. u svrhe liječenja, — jest bolest! Još je čudnija definicija drugih „učenjaka“, koji tvrde, „da je to umjetno prouzročena i prolazna psihoza, t. j. umna bolest i neka vrst ludila. Međutim makar tako „prvaci“ i „učenjaci psiholozi“ uče, ipak „najveći broj hipnotičara misli, da je hipnoza vrst sna, jer je snu vrlo slična, a za to je baš od sna (*ὕπνος*) i ime dobila“. Dapače drugi „prvaci“ su toga mnijenja, „da hipnozu možemo smatrati nekom vrstom običnog sna“ (str. 26.). — Ne znaju eto sami „učenjaci“, što je hipnotizam. Kojim pravom većina hipnotičara misle, da je hipnoza vrst sna, jer je snu vrlo slična, još većim pravom može se to poricati, jer je hipnoza od sna vrlo različna. A što se zove hipnozom od sna, isto je tako, kao kad se zove lucus a lucendo. Nema dakle definicije hipnotizam, jer to nije ars therapeutica, koja ima svoje stalne zakone, sredstva i metodu, već je moderna magia, koju nekoji uzalud nastoje prikazati u odijelu znanstvenosti. Toliko o prvom dijelu ove studije.

II. Najbolje se vidi, što je hipnotizam iz slijedećega razmatranja, kad se imadu navesti uzroci hipnotizma. Dobro i pravo veli g. pisac, da se kao uzrok hipnotizma ne može sa gledišta znanosti prihvatiti ni magnetska sila, ni živčani fluid, ni električna sila, ni Reichenbachova supstancija nazvana „od“ ni Du Prel-ov transcendentalni subjekat u čovjeka, ni Perty-ev magički „ego“ niti što slična, kako su bulaznili ti razni „učenjaci“. Ali kad g. pisac navodi prave uzroke hipnotizma, onda smiono tvrdi, da su „moderni fiziolozi i psiholozi nanizali

fiziološke i psihološke uzroke, koji više manje adekvatno tumače hipnotičke fenomene, i što je ovdje vrlo zanimivo, slažu se ovi uzroci sa zasadama filozofije, koje već davno postaviše velikani Aristotel i sv. Toma Akvinac“ (str. 41.). — Da vidimo! Ti fiziološki uzroci jesu „posebno raspoloženje živčanog sistema kod subjekta, koji se ima hipnotizirati“; zatim „neko podražanje vidnih živaca, pak podražanje slušnih živaca... podražanje opipa“; po tom „ona promjena, koja se dogagja u mozgu uslijed pomenutih čina“ (podražnja). Ovu pak promjenu naziva Braid, veli g. pisac, „nesavršenom arterializacijom krvi u mozgu“, a profesor u Vratislavi Heidenheim ju zove „priječenjem djelovanja živčanih stanica u velikom mozgu“. Napokon među te fiziološke uzroke ubraja g. pisac i „umjeće hipnotizatora, njegovu okretnost u rabljenju sredstava i t. d.“ (str. 42.). I sada se trudi pisac, da nam opiše, kako nastaje san. Najprije mora da se mozgovno-hrptenjačna os od rada umori i da joj se oduzme podražajna sposobnost, tako te nastane suspenzija osjetnog života. Vanjska osjetila ne primaju više podražaja, ne mogu više djelovati, a istodobno uzrokuju neosjetljivost nutarnjih sjetilnih organa, koji također ne primaju više podražaja. Stoga nestane malo po malo svaka kretnja, pa i u mašti (!), i nastane mozgovna anemija. A tko hoće da umjetno uzrokuje san, treba da rabi sredstva, kojima će umjetno producirati ono posebno stanje nervoznoga sistema; a to čini hipnotizator, koji 1° odstranjuje pozornost subjekta od sjetila i od svake druge ideje, koja nije san i počinak, i 2° umara čutilne živce, a po njima općeniti nutarnji osjetni organ. I eto ti hipnotičkog sna.

Čudim se g. piscu, da ne opaža, koli je ogromna razlika između naravnoga sna i hipnoze, ako promatraš i postanak njezin i trajanje i prestanak, a osobito kad promatraš djelovanje hipnotizovane osobe u tom tobožnjem snu. G. pisca, rekao bih, samo djelomična izvanjska sličnost između sna i hipnoze zavađa na krivo mišljenje, da se i hipnoza daje naravnim putem rastumačiti. Čudim se još većma g. piscu, što zaboravlja, što „prvaci“ u toj struci vele, da ono „posebno raspoloženje živčanoga sustava“ nije ništa drugo, van neuroza, t. j. živčana bolest velikoga mozga, ili umjetno prouzročena histerija, ili kako to još jasnije kažu psiholozi (Konrad, Meynert, Rieger) umna bolest i neka vrst ludila, t. zv. melancholia attonita. Ta zar je to zadaća hipnotizatora, da na „umjetan“ način bolest i ludilo u

čovjeka uvodi! Nadalje kad bi sve ovo, što g. pisac navodi, i bili pravi uzroci hipnotičkoga sna t. j. stanja nekoga, to ipak još nije dokaz, da su to naravni uzroci i da su naravna fenomena, što se u hipnotizmu događaju. A najvećma se čudim g. piscu, koji je učio filozofiju sv. Tome, da ovakova što može tvrditi, a zaboravlja, što je rekao u početku rasprave, kad je opisivao fenomene hipnotičke, kako osoba hipnotizovana ovisi posvema o volji hipnotizatora i kako se nalazi potpunoma u njegovoj vlasti. Ta što imade volja hipnotizatora tu posla, gdje se radi o naravnim uzrocima? Zar ne djeluju sile naravi neodvisno od ljudske volje po stalnim, nepromjenljivim i nužnim zakonima? To da znači adekvatno tumačiti hipnotičke pojave!

Ali čujmo sada psihološki uzrok, koji je po mišljenju g. pisca „glavni uzrok i naravnog i hipnotičkog sna kao i odnosnih fenomena“, a to je sugestija. Ovo je također premiona i nedokazana tvrdnja. Kako je g. pisac ovdje netočan i površan bio, pokazat ću, ako upozorim na nekoje njegove tvrdnje. Na str. 48. veli on: „U hipnotičkom, kao što i u naravnom snu (on vazda zamjenjuje ove dvije skroz različite stvari, san i hipnozu i pretpostavlja ih kao identične) sva su vanjska i nutarnja sjetila, osim mašte, nekako uspavana i zapriječena u svom djelovanju, stoga fantazija u tom stanju nosi prvenstvo i upravlja drugim moćima ne izuzev ni razuma ni slobodne volje“. — To ne stoji nikako ni u snu ni u budnom stanju, a osim toga sadržaje kontradikciju. Po nauci filozofije jedina volja može upravljati i to samo nekojim moćima prema diktatu razuma, a fantazija ili mašta, ta „pazza di casa“ ne može upravljati ni samom sobom, a kamo li drugim i to još, razumnim moćima. Osim toga sva su sjetila uspavana i zapriječena u svom djelovanju, kako će onda mašta upravljati njima? Naravski u djelovanju; ali onda ih mora probuditi i ne će više bit zapriječena u svom djelovanju. Ili sastoji možda to upravljanje mašte u tom, da ostala osjetila mirnije spavaju? To se opet protivi prevrtljivoj naravi fantazije. — Na istoj strani veli g. pisac: „Budući pak da je mašta moć organska i sjetilna, koju nužno slijedi sjetilna težnja...“ To je također neispravno rečeno. Istina je, da sjetilne težnje ne može biti bez prethodne sjetilne spoznaje dotičnog objekta težnje. Ali ne stoji, da maštu (t. j. njeno djelovanje) nužno prati sjetilna težnja,

pogotovo ne svako njeno djelovanje, što po smislu izreke tvrdi g. pisac. Jer niti je mašta jedina moć sjetilne spoznaje, niti joj je predmet ujedno i predmet sjetilne težnje. Tâ kud bismo došli, kad bi svaku sliku fantazije pratila sjetilna težnja? Ne bi sav svijet zapremio tolike ludnice, koliko bi ih trebalo. — Na str. 49. veli g. pisac. „U ovo vrijeme mira (t. j. u naravnom snu) naravni se nagon sjetilne težnje razvije u svojoj svojoj jakosti (a gdje je za tu tvrdnju dokaz?) tako, da može sa sobom ponijeti i volju s nježnim spontanim činima, a onda ovakovo djelovanje volje nije više slobodno, nego je slično nagonu“. Tako bi mogao govoriti možda lječnik, filolog, geolog i dr. ali filozof ne smije. Spontani čini nisu čini volje. To je barem bitna razlika između ljudskoga čina (*actus humanus*), koji je bitno čin volje, i čina spontanoga (*actus spontaneus, actus hominis*), koji je baš zato taj i takav, jer nije od volje, jer volja nije imala na nj upliva.

Nadalje čujem prvi put novost, da ima djelovanje volje, koje nije više slobodno, nego je slično nagonu. A čemu si bogoslovi i filozofi toliko razbijaju glavu istražujući, može li *actus voluntatis* biti i *non liber*? A nužno je čin volje slobodan, jer volja ne može inače djelovati, nego onako, kako ju je Bog stvorio t. j. slobodnu! Ako li pak imade je dan čin volje, koji nije slobodan, već nuždan, to bi bio jedino *appetitus beatitudinis in genere*. Čitajte sv. Tomu de voluntate u *Summi* i drugdje. Ako čin ljudski nije slobodan, onda nije čin volje. — Na istoj str. 49. veli g. pisac ovo: „Iskustvo nas uči, da hipnotizirana osoba po sebi ostaje u stanju katalepsije ili letargije, t. j. drži se naprosto pasivno (on potcrtao), a ujedno sugestijama hipnotizatora, pa i najnepodesnijim, odmah se pokorava; to je psihološko djelovanje predočaba mašte na sjetilnu težnju, koja onda pomoću pokretnih živaca i preko mišica pripetih kostima pokreće udima tijela“. Ja bih rado znao, koja filozofija može dopustiti takovu kontradikciju, da se osoba drži naprosto pasivno, a ujedno pokreće udima tijela, t. j. djeluje, drži se dakle aktivno. Ovako se eto zabaše na stranputice, kad se zla stvar brani, kad se nešto nenaravna hoće prikazati naravnim. Dozvoljavam, da se hipnotizovana osoba drži pasivno, ali onaj, koji pokreće udima tijela, drugi je neki aktivni princip različan od osobe, koja je pasivna. Tako treba reći, tko hoće istinu da rekne. — (Na str. 53. pod 10) nalaze se ove smione:

i ničim ne dokazane tvrdnje: „I fenomeni obzirom na volju tumače se lako pomoću sugestije i djelovanja živih predočaba mašte.“ „U stanju hipnoze... je pozornost od svakog drugog događaja potpuno otklonjena“. „Ono, što hipnotizator sugerira, to se... izvanredno živo prikaže“. „Nadalje hipnotički učinci duboko se usađuju u memoriji i stoga se kasnije u budnom stanju... opet pojave jednako jako šću...“ To su sve tvrdnje, za koje vrijedi ona poznata riječ: gratis (t. j. bez razloga) aseruntur, gratis negantur. A na koncu spomenute točke čitam ovo: „... hipnotizirani subjekt i kasnije u stadiju normalnosti, premda je inače slobodan, ipak čuti nekakvu moralnu nuždu, da čini ono, što mu je za vremena hipnoze bilo sugerirano“. Drugim riječima: hipnotizovani subjekat u isto je vrijeme slobodan i nije slobodan.

Na str. 54. i sl. nastoji pisac protumačiti jasno gledanje kao naravno, pa među ostalim veli (na str. 56.): „Pomoću Röntgenovih zraka liječnici vide također kroz i kroz u nutarnost pacijenata; pak je li onda čudo, da može biti osobâ, kojih su vidni organi posebno i izvanredno skloni, da primaju utiske radioaktivnih tjelesa, posvuda rasijanih, i pomoću takovih zraka da vide kroz neprozirna tjelesa, kroz koja obični ljudi ne vide?“ — Prvi dio ove izreke, držim, da nije doslovce istinit. Ne stoji, da liječnici pomoću Röntgenovih zraka vide kroz i kroz u nutarnost pacijenata. Tko to tvrdi, tomu nisu poznate operacije s dotičnim aparatom. Ono, što liječnici vide na fotografičnom snimku, to vide svojim naravnim okom, suviše to isto vidi i svako drugo nelliječničko oko. Ali uzmimo da jest tako; ne stoji ipak da se onda zahtjeva kod liječnika poseban vidni organ izvanredno sklon, da prima utiske radioaktivnih tjelesa. Tu se znade, da su Röntgenove zrake onaj prirodni uzrok, koji prodire u nekoja tjelesa, koja su običnim sunčanim zrakama neprohodna, te ih čini donekle običnom oku vidljivima. Kad se radi o naravnom uzroku, taj djeluje bez obzira na posebnu dispoziciju subjekta. Kad bi jasno gledanje bilo učinak, naravnog uzroka, ne bi trebalo tražiti „izabrane“ ljude, koji tobožnje x zrake na „izvanredni“ i „finiji“ način osjećaju.

Što g. pisac (na str. 56. i sl.) navodi kao uzroke premještanja sjetila, mršavo je i nepotpuno i ne da se spojiti sa zdravom filozofijom. Princip, što ga spominje po Macinai-u i Willems-u, bez dvojbe je istinit, ali tu se radi o aplikaciji. A

ja bih rekao onako po skolastički: nego *suppositum*. Ali i to stoji, da nije potrebno mučiti se i naprezati, da nekoje fenomene hipnotičke rastumačim kao naravske, kad moram priznati, da se svi ne mogu tako protumačiti, već da ih imade, kojima uzrok valja tražiti izvan naravi. A čim sam došao do zaključka, da priznam stanovitim učincima uzrok izvan naravi, ne trebam da posizem za uzrokom naravnim; jer prekonaravni uzrok može da proizvodi učinke i naravne i prekonaravne.

A što navodi g. pisac dra Lapponia, ne slijedi, što je on uvjeren katolik, da mora njegovo mišljenje o hipnotizmu biti istinito. Lapponi nije filozof već liječnik, pa se ne čudim, što on tvrdnje svoje bez dokaza nabacuje, ali se pravom čudim filozofu, da mu ovakove nedokazane tvrdnje imponuju. — Ova izreka g. pisca: „Hipnotizirani osjeća naime ono, što mu hipnotizator sugerira, a ne osjeća onoga, što mu ovaj nalaže, da ne smije osjećati“ — stoji *de facto*, t. j. tako doista biva u hipnozi; ali zdrava filozofija ne može to odobriti. Razlog naravni osjećaju jest predmet, moć osjetna sa svojim organom u prirodnoj dispoziciji i sredstvo (*medium*) osjetnog djelovanja. Kod vida n. pr. mora biti vidljivi predmet, vidna moć u gledaoca i zdravo oko, te svijetlo kao sredstvo, preko kojega boja predmeta može djelovati na vidni organ oko. Je li sve to u redu, moraš vidjeti, što ti se pokazuje, a ne ovisi to o ničijoj ni zapovijedi ni zabrani. I upravo zato, što kod hipnoze igra bitnu ulogu volja hipnotizatora, dokaz je, da se tu ne radi o naravnom već o nadnaravnom razlogu hipnotičkih fenomena. U prirodi nema uzroka, koji djeluju ili prestaju djelovati ovisno o volji čovjeka, jer prirodni uzroci djeluju *necessitate physica* t. j. nužno, samo ako postoje nužni preduvjeti za djelovanje, kako malo prije spomenuh kod vida. A budući da filozofija kao stvar izvjesnu i sigurnu uči, da je fizički nemoguće voljom — putem zapovijedi, zabrane, naloga i t. d. — spriječiti ma kakovo osjećanje, ako postoje nužni preduvjeti za isto; to je isto tako izvjesno i sigurno, da se ne može naravnim putem dogoditi, što se događa u hipnotizmu, naime da hipnotizovana osoba osjeća ili ne osjeća na zapovijed hipnotizatora. —

Na str. 58. i sl. nastoji g. pisac protumačiti kao naravne učinke t. z. telegrafije čovječje, t. j. primanja i prenosa misli. Radi se naime o tom, kako se mogu pogoditi tuđe misli naravnim putem. Prema postupanju pomenutoga Zitola, misli g.

pisac, da u tom pomaže „nesvjesno titranje mišićâ dotične osobe, koje (valjda titranje) uvijek slijedi odnosne predočbe.“ A po Gutberletu, kojega riječi navodi g. pisac „pogađanje misli u istinu nije drugo, nego razumijevanje dvaju individua (bit će valjda osoba) pomoću opipa.“ — Upozorujem ponajprije, da mi se čini, è g. pisac ovdje zamjenjuje dvije stvari: mišice i živce. Mišice (musculi), koliko je meni bar poznato iz filozofije, jesu organi gibanja tjelesnoga. Da bi te mišice imale „titrati,“ i da bi to titranje mišićâ imalo slijediti stanovite predočbe, to je za mene dosta tamno i zagonetno, kako može ovakovo titranje mišićâ biti naravnim uzrokom, da ja pogodim, što drugi misli. „Credat Judaeus Apella, non ego“, rekao bi Horac (Satir. I. 5, 96.). Živci (nervi) su organi osjećajâ. Da živci doista titraju, to je iskusio, mislim, mnogi trudbenik na polju znanosti i prosvjete nakon naporna rada. A da li ovo titranje živaca slijedi uvijek odnosne predočbe, ja to ne bih ustvrdio. Čini se, da je g. pisac spominjući titranje mišica htio reći titranje živaca, jer navodi riječi Gutberleta, po kojem pogađanje misli nije drugo, nego razumijevanje dvaju individua pomoću opipa. Za opip je pak sigurno u filozofiji, da su mu organi živci, a ne mišice. — Upozorujem nadalje na tvrdnju g. pisca, koja nije ničim dokazana, naime, „da hipnotizirana osoba uslijed hiperestezije može da osjeti i najslabije titranje mišica,“ i to nota bene ne svojih već tuđih, doticajem. A recimo, da tako doista i biva, ostaje cijelo pitanje nerješeno i nedokazano, kako da ti „najslabiji titraji mišica“ tuđe osobe mogu naravnim putem proizročiti u hipnotizovanoj osobi spoznaju o mislima one druge osobe. To se dokazuje pokusima, veli g. pisac. No to opet ne ide tako lako. Danac Hausen „pronašao je“, veli g. pisac, da kod ovakovog pogađaja misli pomaže na osobit način „nevidljivo šaptanje, kojeg nije svjestan niti onaj, te zamišlja stvar“, a ipak to nevidljivo šaptanje „opaža uslijed hiperestezije samo dotični gataoc misli“. — I to da biva prirodnim putem! Tu imademo ponajprije šaptanje. Šaptanje je micanje usnicâ, koje izgovaraju tiho nekoje riječi, kojima odgovaraju u umu misli, koje se riječima izrazuju. To šaptanje je 1. besvjesno, jer niti onaj, koji misli, nije svjestan toga šaptanja. Besvjesno šaptanje moguće je u snu i kod ludaka, ali na javi i u pametna čovjeka držim da je neprirodno i nemoguće. To šaptanje je 2. nevidljivo, a ipak ga „opaža“ gataoc misli. Kako opaža? Ako

vidom, onda nije već nevidljivo šaptanje već vidljivo; ako ne vidom, onda nije šaptanje. Šaptanje se doduše može čuti, ali onda je to poluglasno izgovaranje i te kako vidljivim micanjem usana. Ako se opipom opaža, kako to biva kod slijepca, onda opet mora to micanje usnica biti vidljivo, ne doduše slijepcu, ali svakako drugima. Razumno se ne može ustvrditi, da gataoc misli njuhom ili tekom opaža ono nevidljivo šaptanje. Osim toga ti pokusi, da se pogodi tuđa misao, nemogući su bez ikakvog kontakta, veli Zitolo g. piscu, a ipak su se događali u Londonu i to javno i službeno u ime znanosti sa kontaktom i bez kontakta, pa je dijelom uspjelo jedno i drugo, a dijelom nije uspjelo. Dakle kontakt nije nuždan. Nego nešto drugo je nužno, da se pogode misli, i to priznaje g. pisac, naime sposobnost gataoca. Eto, to je pravi razlog! A zar to nije isto, kao kad ciganica gata bilo iz karti, ili dlana, ili inače i pogađa tvoje misli, što želiš i što bi rado? Tu ne odlučuju ni karte ni dlani niti što drugo, već sposobnost gataoca, rectius lukavštiva i prevejanost njegova. A čim se čovjek daje na ovakove petljanije, eto ti đavla i njegove pomoći, kojemu je ovakovo gatanje veoma dobro došlo, kako to moralisti, a u prvom redu sv. Toma, učeno i znanstveno tumače.

Međutim priznaje i g. pisac, da „to još nije nitko dokazao“, naime, da misao prelazi iz moždana u moždane, od jedne duše u drugu dušu. On navodi za sada nekoje hipoteze, kojima nastoji materijalistička filozofija taj tobožnji prenos misli protumačiti, ali mene mrzi to i navoditi, a kamo li pobijati. Filozofija uči, da je misao plod spiritualne umne spoznaje, koja je u sjetilu imala svoj početak — incipit a sensu, — svoj impuls, ali se je dogodila i dovršila u duševnoj moći duše naše. Prema tomu svaka misao, pa i ona, kojoj je predmet osjetna stvar, n. pr. pojam konja, po naravi je svojoj duhovna, neovisna, nematerijalna, koja ne treba ni etera, ni zraka, ni podražaja moždana, da se saopći od osobe osobi, već to biva kod ljudi raznim znakovima, osobito riječima, izgovorenim ili napisanim, a kod nevidljivih stvorova (angjela) biva to inim nama smrtnim ljudima skroz nepoznatim i neshvatljivim načinom.

III. U trećem dijelu ove studije g. pisac spominje izvode t. j. zaključke iz prije navedenih premisa. Naravski ako su premise krive, moraju nužno i zaključci biti takovi. Po mojem mnijenju kriva je premissa, da su uzroci hipnotizma naravni,

dosljedno ne odobravam ni zaključak, da su hipnotični fenomeni s moralnoga gledišta dozvoljeni. Dopuštam svakako, da drugi ljudi mogu imati subjektivno uvjerenje, kao što držim, da takovo imade i g. pisac, da su uzroci hipnotizma naravni i dosljedno da smatraju učinke njegove moralno dopuštenima. No to subjektivno uvjerenje spada na forum savjesti i na forum ispovijedi, a u znanosti se mora raspravljati o objektivnoj istini. Stoga prigovaram razlogu, kojim g. pisac potkrepljuje svoju tvrdnju, da „prouzročiti umjetni san i hipnotične fenomene izvesti na sebi ili na drugim osobama nije čin po svojoj biti zločest (actus intrinsece malus).“ Taj razlog navodi g. pisac ovim riječima: „... jer se slični pojavi događaju u naravnom snu i somnambulizmu, koji nas za nekoliko vremena lišavaju svijesti i uporabe umne moći, a ipak nijesu po sebi ništa zla...“ To nije, molim lijepo, logičan zaključak, kao što ne bi bio ni ovaj: San je sličan smrti prema onoj poznatoj: Somnus est imago mortis. No po moralu dozvoljeno je prouzročiti sebi ili drugomu san. Dakle po moralu je dozvoljeno prouzročivati sebi ili drugomu smrt. Gdje postoji sličnost, postoji secundum aliquid; ali u isti mah postoji različnost secundum aliquid aliud. Ne slijedi dakle zaključak, sve kad bi i postojala sličnost između hipnoze i naravnog sna. Ali ja idem i dalje pa tvrdim, da postoji ogromna razlika. San biva po zakonu naravi, a zakon naravi je od Boga postavljen; biva dakle po Božjoj volji i odredbi. Umjetni pak san biva po volji hipnotizatora, kojemu nije ni na kraj pameti, da pri tom igra ulogu sluge Božjega i Božju volju čini. Uzroci sna su nedvojbeno naravni, jer nužno djeluju, jer stalan učinak imaju, ugodno raspoloženje u subjektu prouzročuju i tako dugo traju, dok se narav ne okrijepi, te svršavaju okrepom, za koju je san i određen. Umjetni pak san proizvode uzroci, koji djeluju ovisno od volje hipnotizatora i ovisno od volje hipnotizovane osobe t. j. slobodno djeluju, a ne nužno; nadalje djeluju u svakom slučaju različito, razne fenomene proizvodeći tako, da im je nestalnost i promjenljivost karakteristična; raspoloženje pak prouzrokuje užasno (ukočenost, beščutnost), kako to najbolje pokazuju posljedice hipnotizovanja; traju pak tako dugo, dok to hoće hipnotizator, a često puta dok to hoće onaj netko drugi, u čije ime hipnotizator radi i čije mjesto zastupa, naime đavao; svršavaju pak po priznanju „prvaka“ kobnim upravo učincima, raznim bolestima, ludilom i dr. Tko tu ne vidi ogromnu razliku

između naravnoga sna, koji tijelo krijepi, i ovoga silovitoga, nenaravnoga, duši i tijelu pogibeljnoga hipnotizma! Što se pak dotiče sličnosti između naravnoga somnambulizma i hipnotičkoga, vrijedi u glavnom isti odgovor. Umjetno uspavani subjekat ovisi od volje hipnotizatora u svojim kretnjama; one su mu neobične većinom, kojih u budnom stanju ne čini; trajanje i prestanak biva ovisan od volje hipnotizatora. Dok u naravnom somnambulizmu ništa ne biva ovisno od volje ma koje bilo osobe; kretnje, što ih takova osoba čini, isključivo su samo one, što ih habituelno znade i običaje činiti; a trajanje i svršetak ovisi ne od tuđe volje, već od prve zapreke, na koju takova osoba naiđe. Opširnije govori o tom učeni Ballerini u svojim bilješkama k izdanju Guryeve moralke.

2. Da hipnotizam nije dozvoljen u svrhe liječenja, jasno je već po tom, što zastupnici i strukovnjaci (navedeni na str. 67. i sl.) priznaju, „da ozdravljenje nije nikada potpuno niti od duga trajanja.“ Zaludu je dodavati izuimku, kako čini g. pisac na str. 66. povodeći se možda za Lapponijem i nekim moralistima, kad se postavljeni uvjeti ne obistinjuju.

3. Da hipnotizam nije dozvoljen, u svrhe uzgojne, slažem se s g. piscem.

4. Da je hipnotizam (to još više vrijedi o spiritizmu) neke materijaliste doveo do priznanja opstojnosti duše, to spada, mislim, u red Božje providnosti. Grubi materijalizam i nije zaslužio slavije konfutacije, nego li mu je zadao spiritizam.

5. Ono, što g. pisac spominje pod točkom 5. 6. i 7. svojih izvoda, veoma je važno. Tu se istom vidi, od kolike je pogibli ova zabluda po sv. vjeru. Ali je i to jasno, da je mnogo teže svladati te poteškoće i pobiti prigovore racijonalističke, ako se pretpostavi, da su fenomeni hipnotizma naravni.

6. Na zadnju (8.) točku prigovaram, da g. pisac skroz subjektivno i svojevoljno tvrdi, da su „fenomeni spiritizma bitno različni od hipnotičkih“. Čim on to dokazuje? Evo razloga: „jer očitо prekoračuju djelovanje naravnih sila te ih moramo pripisati utjecaju zlog duha“. Iz onoga što slijedi u istoj točki razabirem, da je g. pisac ovoga mišljenja: koji god se fenomeni ne mogu protumačiti naravnim silama, jer prekoračuju granice prirodnih zakona, spadaju u spiritizam i inače u hipnotizam. Dosljedno spiritizam je djelo zlog duha i za to nemoralan, dok je hipnotizam djelo prirodnih sila i zato dozvoljen. — Ovo je samo-

voljna tvrdnja i po logici pogreška, koja se zove *petitio principii*. U ovoj se stvari poglavito o tom radi, barem je to zadaća filozofije, da ispita narav fenomena hipnotičkih, pa na temelju filozofskih načela pronade istinu, naime: da li su fenomeni hipnotički proizvod naravnih sila, ili nadnaravnih. O tom se radi. Dosada još nikom nije pošlo za rukom, da pronade bitnu razliku između jednih fenomena i drugih, a držim, da se to ni ne može. Dapače između jednih i drugih nema razlike. Među jednima i drugima imade takovih, koji se očito imadu pripisati nadnaravnoj sili, a za druge je to dvojbena, dok opet nekoji su takove naravi, da bi ih mogla proizvesti sila naravska.

Ali drugo je pitanje, da li ove ili one fenomene mogu ili bi mogle proizvesti prirodne sile, a drugo je opet pitanje, da li te i te fenomene doista proizvodi sila prirodna, ili kakova nadprirodna moć. Ovo posljednje treba da riješi znanost nakon pomnog ispitivanja pojedinih slučajeva konkretnih. G. pisac, rekao bih, zaključivao je ovako: ovaj slučaj, što ga je Zitolo izveo, takov je, da bi se mogao protumačiti kao učinak prirodne sile. Ergo to je učinak prirodne sile. Ali logika veli: a posse ad esse non valet illatio. Zgrabi ti stvar konkretno: pomisli naime, tko se bavi hipnotizmom, kako je nastao, koja mu je genealogija, kako se proizvode učinci (ovisno o volji), koje su im kobne posljedice, za zdravlje tjelesno, za dušu, za čudoređe, za vjeru; — pa sve to kad promotriš, lako dolaziš do zaključka bez osobitog oštroumlja, da je to stvar nemoralna i zla, koja sa prirodnim silama nema saveza, uprav kao ni spiritizam.

Priznajem, kad bih hotio iscrpivo o tom predmetu govoriti i na svaku se poteškoću obazrijeti, valjalo bi napisati veliku knjžurinu. G. pisac neka mi oprost, što ne dijelim s njim isti nazor o toj stvari. Imade i drugo koješta u ovoj studiji, čemu bih mogao prigovoriti, ali već i ovo, što je navedeno, čini mi se mnogo. Za to završujem: Kakogod mi je drago, da je g. pisac napisao ovu studiju, tako mi je u drugu ruku žao, što mu moram mnogo toga da prigovorim.

Dr. Pazman.

Materija i duša. Golemi napredak prirodne znanosti u minulna dva stoljeća iznio je neka pitanja, koja (izravno ili neizravno) zasižu u područje spekulativne filozofije. Znanstveni metod, kojim su se prirodne nauke poslužile u istraživanju i rješavanju tih pitanja, pa rezultati, do kojih se došlo, nametnuše